

SOCIOLEKTI OD IZRAZA DO POMENA: KULTIVIRANOST, OBROBJE IN EKSCES

Predlagana je delitev sociolektov v tri osnovne skupine glede na odnos do dominantne kulture. Kultivirani sociolekti se opirajo na dominantno kulturo v družbi, njihovo načelo je evfemizem. Obrobni sociolekti dominantno kulturo sicer priznavajo, vendar pa so od nje relativno odtujeni; njihovo načelo je disfemizem. Ekscesni sociolekti dominantne kulture ne priznavajo in jo nadomeščajo z lastnim sistemom vrednot: subjektivnost namesto racionalizma, skrajnost namesto zmernosti, hedonizem namesto duhovnosti itd. Druge sociolekte semantično sprevačajo in ironizirajo: njihovo načelo je intertekstualnost. Predstavitvi načel sledi analiza dveh korpusov zasebnih pisem, napisanih v kultiviranem in obrobnem ekscesnem sociolektu: s kvantitativno in kvalitativno analizo jezikovnega gradiva skuša avtor ponazoriti različnost sistemov vrednot v ozadju obeh sociolektov.

sociolekti, sociolingvistika slovenščine, kritično jezikoslovje

The author proposes the division of sociolects into three basic groups, based on their relation to the dominant culture. Cultivated sociolects reflect the dominant culture of the society; their principle is euphemism. Marginal sociolects acknowledge the superior status of the dominant culture, but are relatively estranged from it; their principle is dysphemism. Excess sociolects do not acknowledge the dominant culture and replace it with their own value systems: subjectivity instead of rationalism, extremism instead of moderation, hedonism instead of spirituality, etc. They semantically subvert and ironise other sociolects: their principle is intertextuality. The presentation of the basic concepts is followed by an analysis of two corpora of private letters written in a cultivated and a marginal excess sociolects respectively: through quantitative and qualitative analysis, the different value systems that underlie both sociolects are illustrated.

sociolects, sociolinguistics of Slovene, critical linguistics

1 Razdelitev sociolektov in predvidevanja o njihovih značilnostih

Že v dosedanjih spisih na to temo sem postavil dve glavni tezi o diferenciaciji sociolektov.

1. Oblikovanje sociolekta kot posebne vrste jezika, utemeljene na posebnih življenjskih (tudi komunikacijskih) razmerah skupin govorcev (Bourdieu 1992), še posebej pa na njihovem specifičnem pogledu na svet (Vološinov, Bahtin 1973; Bahtin 1982), lahko poteka na osnovi *najrazličnejših delitev* govorcev v skupine.

Pravzaprav »ni skupine, znotraj katere ne bi potekal boj za uveljavitev legitimnega konstituiranja skupin, in ni razdelitve lastnosti – najsi gre za spol ali starost, izobrazbo ali bogastvo – ki ne bi mogla biti osnova v ožjem smislu političnih delitev in bojev« (Bourdieu 1992: 131). V obdobju postmoderne naj bi pojem *življenjskega stila*, ki postaja bolj odvisen od prostovoljne izbire kot kdajkoli prej, postajal pomembnejši sociološki dejavnik kot kdajkoli prej (Nastran Ule 2000).

2. Kljub temu pa lahko rečemo, da še vedno prihaja do najpomembnejše delitve sociolektov na osi, ki jo tvori *odnos dane skupine do dominantne kulture* v družbi. Sociolingvistično lahko vidimo odsljikavo vrednot in kognitivnih okvirov dominantne kulture v *kulturnem jeziku* (gl. Skubic 2003b, tam še opuščeni izraz *kultivirani jezik*; Skubic 2003a), in samoopredelitev posameznega sociolekta, ki ima za posledico tudi njegove formalne značilnosti, poteka prav na osnovi odnosa dane skupine govorcev do tega jezika.

Odnos skupine govorcev do dominantne kulture je seveda povezan s tem, da je dominantna kultura utemeljena na ideologiji *dominantnih družbenih skupin*, torej tistih z največ ekonomskega, socialnega in (seveda) kulturnega kapitala. Vendar pa je to le osnova za samoopredelitev skupine govorcev, kar je najbolj opazno v formalnih razlikah med govoricama družbene elite in srednjega razreda, pa tudi podeželskega in mestnega delavskega prebivalstva.

1.1 Kultivirani sociolekti

Z izrazom **kultivirani sociolekti** lahko zajamemo tradicionalno govorico več vrst skupin.

1. Po eni strani sodi sem večina govorcev nad določeno količino različnih vrst kapitalov, predvsem kulturnega; gre nekako za ločnico, ki ločuje srednji razred od spodnjega. Ti govorci povečini sprejemajo pravila dominantne kulture kot svoja, zato *kultivirani* sociolekti. Izraz moramo vsekakor ločevati od pojma *kulturnega jezika*, ki je predviden kot jezik zahtevnejših govornih položajev za vse pripadnike družbe, čeprav bližina kultiviranih sociolektov kulturnemu jeziku daje njihovim govorcem določeno socialno prednost v situacijah, ko je raba kulturnega jezika pričakovana (boljše obvladovanje, večja sproščenost).

2. Hkrati je kultivirani sociolekt najobičajnejši, kompromisni izraz govorcev, ki so se geografsko premaknili in se želijo rešiti zaznamovanosti s svojo prvotno govorico, hkrati pa se z govorico novega okolja ne identificirajo toliko, da bi jo začeli uporabljati; regionalno manj zaznamovani kultivirani sociolekt je zanje optimalna izbira (gl. Guzej 1989).

3. Značilen pa je tudi za govorce, ki so se socialno povzdignili, vendar se v svoji novi družbeni skupini (še) ne počutijo tako gotovi, da bi izbrali nadkultivirani sociolekt (gl. spodaj).

1.1.1 Kultivirani sociolekti in hiperkorektnost

Kultivirani sociolekti kot nekakšen ideal, referenčni model vidijo kulturni jezik ali celo njegovo standardizirano obliko. Tako zgledovanje je posebej značilno za

skupine, ki jih prežema *jezikovna negotovost* (Labov 1978: 117), zato so od takih modelov zelo odvisni. Labov v zvezi s tem govori o *hiperkorektnosti*, s čimer označuje pojav, ko »govorci iz nižjega srednjega razreda prehitijo skupino z najvišjim statusom v svoji težnji po rabi oblik, ki veljajo za pravilne in primerne za formalne sloge« (Labov 1978: 126). Značilnosti kultiviranega sociolekta so najjasneje izražene prav v hiperkultivirani govornici kot njegovi skrajnosti.

Na *glasovni in slovnični ravni* je za ta sociolekt značilno približevanje standardni izreki oziroma oblikoslovju (nadregionalnost, slovnična konservativnost) – lahko vse do pojavov, ki so lahko že občuteni kot hiperkorektnost zaradi nepričakovane standardnosti v sproščeni situaciji (npr. raba dolgih nedoločnikov v govoru; raba dvojine v srednjem spolu: »dve pivi«). Raven *leksike* odseva značilne dominantne jezikovne ideologije, kot so vsenarodnost (odklanjanje regionalizmov, z izjemo tistih, ki izražajo družbeno sprejemljivo ali simpatično obliko lokalpatriotizma) in splošna kultiviranost (odklanjanje vulgarnosti, izrazi kultivirane etikete), v hiperkultivirani različici pa tudi purizem (odklanjanje tujk, predvsem novejših iz angleščine ali hrvaščine). Na ravni *skladnje* bi bilo predvidoma opaziti pogost stik teh govorcev z zahtevnejšimi žanri pisnega jezika, od tod zapletenejša skladnja (npr. daljše povedi) in nagnjenost k nominalizaciji (prim. Voduškovu opazko o nominalnosti meščanskega jezika v primerjavi s kmetiskim, Vodušek 1933). Stik z zahtevnejšimi žanri in nasploh posebna družbena izkušnja, ko govorec prihaja v stik z več različnejšimi ljudmi (namesto ožje, povezane skupnosti), kar od njega zahteva tvorbo bolj univerzalno razumljivih pomenov, se izražata tudi na ravni *diskurzne semantike*: več eksplicitnosti je tako na ravni skladenjske konstrukcije (manj eliptičnosti, ki je značilna za sklicevanje na skupno vednost obeh udeležencev komunikacije) kot na ravni referiranja (sorazmerno več eksplicitnih referenc, manj deiktikov z neposredno referenco na fizični kontekst).¹

Drugi vidik diskurzne semantike kultiviranih sociolektov je tako pomemben, da ga moramo izpostaviti posebej. Zahteve dominantne kulture namreč – navidez v nasprotju z omenjeno težnjo po eksplicitnosti pomenov – pogosto terjajo tudi zatekanje k »ritualni implicitnosti«, k evfemizmu (imenovanem »obzirnost«) v zvezi z izražanjem različnih vsebin, povezanih s telesnimi potrebami (izločanje, spolnost, uživanje hrane in pijače) ali različnimi negativnimi doživetji (smrt, ločitev ipd.). Ta težnja je v primerjavi z drugimi sociolekti tako značilna (in zato pri drugih sociolektih tudi tako primerno izhodišče distanciranja), da lahko postuliramo: **zakon kultiviranega sociolekta je evfemizem**. Evfemizem je način, kako ta družbeni sloj signalizira svojo distanciranost od telesnega dela, s tem pa tudi od vsega telesnega nasploh; ideali tega razreda ležijo v področju duha, kulture. Pomemben prispevek k taki duhovni težnji na Zahodu je seveda dalo tudi krščanstvo s svojim tabuiziranjem telesa in njegovih potreb ter favoriziranjem duhovnega,

¹ Obe predvidevanji temeljita na raziskavah Bernsteina (1971). V slovenščini empirične raziskave še niso bile opravljene, vendar pa bi bili rezultati zaradi primerljivih razlik v družbeni izkušnji različnih slojev domnevno enaki.

čeprav vpliv morda ni ključen. Morda je še pomembnejši vpliv razsvetljenstva, dominantne miselnost v času, ko je meščanstvo začelo stopati v ospredje kot dominantni družbeni razred. Ta razred je dajal prednost racionalnosti, s tem pa tudi formi in občutku za primernost, umirjenosti in zmernosti, obzirnosti in skromnosti.

1.1.2 Kultivirani sociolekti in elite

Vedenje zgornjega razreda je, kot je bilo v jezikoslovju, sociolingvistiki in sociologiji že večkrat ugotovljeno, pogosto odvezano strogega sledenja (lastnim) dominantnim konvencijam. Ta odvezanost ima pravzaprav simbolno vlogo: tisti, ki postavlja pravila, jih lahko tudi krši; govorniki, ki se zavedajo, da je njihov prestiž zagotovljen že drugače (z ekonomskim ali socialnim kapitalom), so jezikovno bolj samozavestni in si lahko »dajo duška«, ne da bi se bali za svoj ugled. Te govornice bi lahko s pridržkom imenovali nadkultivirane (nekateri jezikoslovci uporabljajo za to govornico posebne izraze, npr. *hiperlekt*, Honey 1997: 74, 83, 98); v resnici gre le za težnjo, v kateri se govorniki, od katerih bi konvencije pričakovale kultivirano govornico, od nje oddaljujejo v smeri bolj prestižnih skupin ekscesnih sociolektov, kot jih bomo opredelili malo nižje.

Na *glasovni* ravni so nadkultivirani sociolekti, podobno kot kultivirani, pretežno nadregionalni – čeprav je v zadnjem času opaziti, da se vsaj v slovenskem središču Ljubljani ta težnja nekoliko rahlja in ljubljanskost izreke postaja sprejemljiva. Pri nadkultiviranih sociolektih – za razliko od kultiviranih – namreč težnja po univerzalnosti izreke ni vrednota sama po sebi (tako »se« govori), temveč predvsem želja po distanciranju od provincialnosti, in zdi se, da urbane izreke kljub določeni stopnji regionalnosti za tako distanciranje zadoščajo. Kot razliko od običajnega kultiviranega sociolekta pa lahko označimo tudi način izrekanja tujk iz tujih jezikov, kot sta angleščina in francoščina, po vzorcih tujega jezika (»precioznost«, »manirizem« (Pogorelec 1982: 69), »snobizem« (Toporišič 1982: 97)).² *Slovnico* je nadkultivirani jezik lahko sproščenejši od kultiviranega (manj strogo vezan na standardnega), zato je hiperkorektnost redka. Za nadkultivirani jezik je specifična raba nekaterih prestižnih, pretežno tujih *leksemov* (izobraženske tujke, intelektualizmi), ki so specifični za ta razred in ki jih prejšnji pravopisi niso sprejemali v okvir »knjižnega jezika«, SP 2001 pa izrecno jih (kvalifikator *izobrazbeno* ali pogosto kontroverzno rabljeni *knjižno neobčevalno*).³ Manj naklonjene obravnave pa so tudi v SP 2001 deležni različni novejši modni izrazi prav tako tujega izvora (»cheap« v slabšalnem pomenu »cenen«, »glossy« v pomenu »svetleč«, zlasti v zvezi s papirjem elitnih revij, itd.). *Skladnja* je po zapletenosti in abstraktnosti podobna kulturemu ali še stopnjevana.

² Podobno težnjo je mogoče interpretirati tudi kot hiperkorektnost jezikovno negotovih, kadar gre za sicer splošno znane besede (npr. izreka [menü] za *meni*). O nadkultivirani rabi bi predvidoma zanesljiveje govorili v primeru manj znanih besed in izrek (npr. [edinbra] za *Edinburgh*).

³ Nekaj zgledov takih »familijarnih tujk izobražencev« (Vodušek 1951) bi bili leksemi kot *tangirati*, *rešpektirati*, *rezonirati*, *imponirati*, *iritirati*, *prosperirati*; *konfuzen*, *horenden*, *obligaten* ipd.

Bistvena razlika pa je opazna na področju *diskurzne semantike*: odnos do »ritualne implicitnosti« je tukaj drugačen. Glavni skupini zgornjega družbenega razreda – ekonomska in intelektualna elita – svojo simbolno samozavest namreč izražata tudi z zavračanjem evfemiziranja in s približevanjem svojega govora dvema drugima glavnima skupinama sociolektov (gl. spodaj). Vrednote, ki so v ozadju nadkultiviranih sociolektov, so sicer še vedno vsaj deklarativno dominantne vrednote, vendar je v ozadju sociolektov ekonomske elite večja utilitarnost, zato tudi potencialna neposrednost (kar jih približuje obrobni sociolektom), v ozadju sociolektov intelektualne elite pa večja ekscentričnost, ki skuša v imenu resnice prodreti pod golo formo (kar jih približuje ekscesnim sociolektom).

1.2 Obrobni sociolekti

Obrobni sociolekti so tipično sociolekti družbenih skupin z manj družbene moči, torej govorice nižjega družbenega sloja. Za govorce obrobni sociolektov je navadno značilno, da deklarativno priznavajo »večvrednost« kulturnega jezika (ta je bolj »pravilen«), kljub temu pa čutijo do svojega sociolektu izrazito lojalnost, ki jo zahtevajo tudi od drugih pripadnikov iste skupine (prim. sociolingvistična pojma *skritega prestiža* (Labov 1978: 313, Wolfram 1997: 122) in *represivnosti* gostih družbenih mrež (Milroy, Milroy 1992: 7)). Čutijo namreč, da gre pri njihovem jeziku za specifičen način bivanja, ki ga govorci s spreminjanjem koda zapustijo. V grobem jih lahko razdelimo na podeželske, mestne in priseljske.

Podeželski obrobni sociolekti se govorijo v tipičnih manjših in tesno povezanih skupnostih, ki se ukvarjajo pretežno s fizičnim delom, kmetijstvom in podpornimi dejavnostmi. Ker so skupnosti majhne in geografsko ločene druga od druge, so ti govori tudi fonetično zelo diferencirani in pogosto izrazito zaznamujejo govorca kot pripadnika ali nepripadnika. Čeprav so te govorice po formi najbolj oddaljene od kulturnega jezika, so zaradi družbeno kohezivne tradicije slovenske standardizacije, pa tudi zaradi splošnega evropskega romantičnega mita o idiličnem podeželju sorazmerno ugodno vrednotene; z njimi se povezuje zdravorazumska preproščina in »nepokvarjenost«.

Mestni obrobni sociolekti se razvijajo v drugačnem okolju. Njihovi govorci se gibljejo v kontinuumu od družbenega dna (brezdomci) prek fizičnih delavcev do bolj kvalificiranih zaposlitev s poklicno izobrazbo. Tudi ti govorci tvorijo sorazmerno goste mreže, ki olajšujejo preživetje v težjih razmerah, vendar pa so te mreže že vpete v znatno večje in socialno pestrejšje kolektive ter bolj izpostavljene množični komunikaciji. Fonetično so zato veliko manj ozko zaznamovalne. Tudi v njihovem sociolektu odsevajo vrednote, tesno povezane s preživljanjem s telesnim delom; v primerjavi s podeželskimi narečji pa so vrednoteni nižje, saj nimajo njihove romantične rustikalnosti.

Priseljski obrobni sociolekti so najbolj pestra in najbolj negativno vrednotena skupina družbenih govoric. Govorijo jih priseljeni tujci, ki (še) niso povsem obvladali jezika novega okolja ali v njem izdajajo vsaj fonetične znake maternega

jezika. Posebne različice lahko govorijo tudi njihovi potomci, posebej v okoljih, kjer je priseljencev dovolj, da njihovi otroci ustvarjajo lastne družbene mreže in tako negujejo posebne jezikovne repertoarje. Za te govorce je značilno, da niso izobraževani v maternem jeziku, zato njihova kompetenca v tem jeziku ostaja na ravni sociolekta staršev ali je celo na tej ravni načeta z jezikom okolja. Po drugi strani pa jih lahko v šoli – ob nepripravljenosti te ustanove za prilagoditev – potencialno slabše znanje jezika okolja ovira, kar lahko pri delu te populacije izzove tudi odpor do pridobivanja kultiviranih plasti tega jezika. Posledice so različne – od uspešnega preseganja teh problemov in uspešne integracije do popolne zavrnitve. V vsakem primeru družbene mreže druge generacije priseljencev spodbujajo razvoj lastnih govornih navad s pogostim preklapljanjem med jezikoma (pogosto na osnovi obravnavane teme – materni jezik za pogovor o domačih temah, jezik okolja za pogovor o dogajanju v šoli) ter z veliko količino izposojenih leksemov, fraz in celih ustaljenih rekel iz drugega jezika. Priseljenski sociolekti so v nekem smislu najbolj obrobni, saj so vrednoteni najnižje; so stigma, pogosta tarča posmeha, svoje govorce pa zaznamujejo kot tujce v skupnosti.

Na *glasovni, slovnični in leksikalni* ravni so obrobni sociolekti izrazito geografsko razčlenjeni, včasih do medsebojne nerazumljivosti. Za skladenjsko raven sta domnevno značilni večja preprostost (manjši stik z zahtevnejšimi pisnimi žanri), ki se kaže npr. v preprostejših povedih in krajših stavkih, ter eliptičnost, ki jo omogoča gostejša sestava družbenih mrež teh govorcev in s tem večja skupna vednost (Bernstein 1971). Od kultiviranih sociolektov pa jih loči tudi težnja v *diskurzni semantiki*, ki se oddaljuje od dominantne norme in korenini v tesni povezanosti tega sloja s telesnim delom, zaradi gostih in multipleksnih mrež (manjša distanca, vzajemna pomoč) pa tudi s telesnim stikom in čustveno ekspresivnostjo nasploh. V primerjavi s tabuiziranjem in evfemiziranjem telesnega ter nagnjenostjo k racionaliziranju v kultiviranem sociolektu velja tukaj nasprotno: **zakon obrobnega sociolekta je disfemizem**. Disfemizem, ki bi v kultiviranem sociolektu veljal za izraz skrajne čustvene stiske, popustitve vseh zavor, je v (nekaterih) obrobnih sociolektih nekaj vsakdanjega, gol izraz čustvene angažiranosti v pogovoru. Disfemističnost tega izraza (ki jo dominantna jezikovna kultura lahko obravnava kot vulgarizem) je obenem pomembna prvina izražanja pripadnosti skupnosti, ki sporoča: »mi nismo fini«, to je, »mi nismo vi«. Navezanost na telesno ugodje vodi v času sprostitve v hedonizem, ki je v nasprotju z normami dominantne kulture; to nasprotje se kaže tudi v okusu za pretiravanje (pri uživanju hrane in pijače, pri izbiri dekoracije in glasbe, ki sta lahko označena kot kič).

1.3 Ekscesni sociolekti

S tem izrazom lahko označimo jezike, katerih govorce skušajo izstopiti iz prevladujočega družbenega razmerja sil in do njega zavzeti distanciran, brezbrizen ali kritičen odnos. Simbolna sredstva tega distanciranja tipično izražajo provokacija, *ekscs* (po SSKJ »prekoračenje dovoljenega v ravnanju ali vedenju, izgred«),

pogosto z množično, namerno pretirano rabo jezikovnih inovacij in vulgarizmov (po SSKJ »prekoračenje normalnega, povprečnega v kaki stvari«). Ti so sicer značilni – a v manjši količini in na manj izpostavljen način – že za obrobne sociolekte. Od slednjih se ekscesni sociolekti ločijo po svoji ključni posebnosti – releksikalizaciji (gl. Halliday 1978: 170 in dalje).

Skupnost z alternativnimi vrednotami pojme iz skupnega jezika skupnosti preimenuje – z izposojenkami iz drugih jezikov (npr. *ludnica*, *izi*, *iber*), drugih narečij (npr. *kažin*, *žganjica*), z arhaizmi (npr. *bojda*), z inovativnimi tvorjenkami (npr. *džazno*, *špinel*) ali z metaforičnim/metonimičnim sprevračanjem pomena splošno znanim besedam (npr. *teta* za žensko, *stari* za prijatelja). Preimenuje jih v skladu s svojim vrednotenjem ali preprosto zaradi inovacije same. Tako ima inovativnost poleg vnosa vrednotenjske prvine tudi pomembno funkcijo takoj razvidnega zaznamovanja govorca, ki inovacije uporablja. Ta osnovna značilnost verjetno zadošča, da lahko povzamemo: **zakon ekscesnega sociolektja je intertekstualnost**, aktivno mešanje visokega in nizkega, starega in novega, domačega in tujega; jezikovna izmuzljivost, ki je odsev težnje po družbenostatusni izmuzljivosti.

Ti jeziki ne priznavajo primata kultiviranih sociolektov kot obrobni sociolekti, temveč se izrecno deklarirajo kot boljši, neposrednejši, slikovitejši in iskrenejši, skratka nezamenljivi. Njihove vrednote se bojevito zoperstavljajo dominantnim vrednotam: njihovemu racionalizmu se pogosto zoperstavljajo skupinska solidarnost, ekspresivnost in hedonizem. Tipični predstavniki takih skupin so različne moratorijske skupine,⁴ kot so na primer mladinske subkulture v urbanem okolju in umetniške boeme, pa tudi skupine s posebej ekskluzivnim, trdim življenjskim slogom, ki jih v lastnih očeh postavlja nekako nad »mehkužno« družbo (vojaki, kaskaderji, rudarji (prim. Orožen 1960), ulične tolpe). Razumljivo je, da ekscesni sociolekti cvetijo predvsem v urbanih okoljih, kjer so govorce vpeti v pestrejši in bolj kaotičen sistem hierarhičnih družbenih povezav; večja fragmentiranost urbanega življenja nudi tudi večjo jezikovno svobodo v primerjavi z ruralnimi okolji, ki so bolj kohezivna in tudi močnejše pritiskajo na svoje člane, da se podredijo lokalnim normam.

Z izrazom *ekscesni sociolekt* želim v svojem sistemu nadomestiti nekatere tradicionalne izraze, ki so opredeljeni z drugačnimi merili – sleng, (deloma) žargon in latovščina, kolikor jim je vsem skupna njihova ekskluzivnost (nastopajo kot *protijeziki*, gl. Halliday 1978: 170 in dalje) ter zavestna alternativnost.

Protijezik ni nikogaršnji materni jezik; obstaja samo v kontekstu resocializacije, in stvarnost, ki ju ustvarja, je inherentno alternativna stvarnost, taka, ki je konstruirana zato, da deluje kot zamenjava. [...] Protijezik se pojavi, ko alternativna stvarnost postane protistvarnost, vzpostavljena v nasprotovanju do neke uveljavljene norme. (Halliday 1978: 171.)

⁴ Izraz se v sociologiji uporablja za skupine, ki jim še ni treba neposredno sodelovati v boju za preživetje in so v tem obdobju »moratorija« še odvezane obveznega sledenja normam.

Ker gre za jezik resocializacije, so v ekscesnem sociolektu vedno navzoči sledovi primarne socializacije. Ti sociolekti nimajo lastnih celovitih slovničnih in fonetičnih sistemov, temveč v skladu s svojimi alternativnimi vrednotami releksikalizirajo plasti obstoječih obrobni ali (nad)kultiviranih sociolektov. Zato lahko kljub omenjeni težnji po družbeni izmuzljivosti v resnici še vedno govorimo o **obrobni in kultivirani ekscesni sociolekti** (prim. sociolekte rudarjev in obrobni subkultur ter sociolekte študentov ali kulturniške boeme).

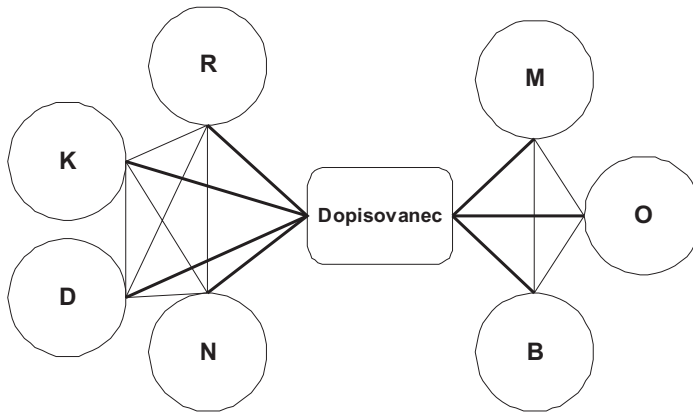
Zaradi svojega ekskluzivizma, ki je lahko zelo izrazit (množica negativno nabitih izrazov za druge: *tastari, fosili, japiji, šminkerji, hipurji; pacienti, papki, luzerji, capli ...*), pa tudi zaradi svoje agresivnosti so ekscesni jeziki lahko predmet kritike (npr. Ivas 1988). Po drugi strani pa lahko njihova inovativnost – z izjemo radikalno ekscesno nastrojenih, vulgarnih prvin – zbuja tudi simpatije pri širši jezikovni skupnosti, saj je del hedonistične plati teh sociolektov tudi njihova duhovitost. Prav zaradi slednje so se začele v sodobnem, komercialno naravnem postindustrijskem svetu pojavljati spremembe v družbenem odnosu do ekscesnega jezika. Tako sem v drugem članku (Skubic 2003b) razvil tezo, da se je v stiku ekscesnega in (predvsem) nadkultiviranega sociolekt v slovenski kulturi v osemdesetih letih začel razvijati **posteksesni sociolekt**, ki danes dobiva vse pomembnejšo vlogo zaznamovalca novega srednjega razreda.

2 Empirična analiza: primerjava dveh sociolektov

Opravljena je bila kvalitativna in kvantitativna primerjalna analiza dveh manjših besedilnih korpusov, enega kultiviranega in enega obrobne ekscesnega. Besedila v korpusu so bila pisna, in sicer iz žanra zasebnega pisma, v katerem je mogoče pričakovati dokaj sproščeno jezikovno vedenje avtorjev na osnovi skupnega sociolekt z dopisovancem. V analizi smo skušali preveriti konkretne jezikovne parametre, ki bi lahko bili kazalci različnih življenjskih perspektiv in vrednot, kakršne smo s skupinami sociolektov na osnovi relevantne literature povezali zgoraj.

2.1 Sestava korpusa

Besedila v obeh korpusih sta napisali dve skupini ljudi, obe povezani z eno osebo, ne pa tudi med seboj, v času med jesenjo 1986 in 1987. Družbeno mrežo torej lahko narišemo takole:

Slika 1: Družbena mreža avtorjev besedil

Vezna oseba v tej mreži, ki jo bomo v nadaljevanju imenovali *dopisovanec*, je govorec obeh sociolektov. Z družino (M, O, B) govori pretežno **kultivirani sociolekt**, s prijatelji (R, K, D, N) pa **ekscesni sociolekt, ki temelji na kultiviranem**. Tudi njegova časovna krivulja vodi v podobno smer – dokončal je fakulteto in nadaljeval v intelektualnem poklicu.

Ekscesno skupino sestavljajo tri dekleta (D, K in N), stara okoli 16 let, in en fant (R), star okoli 17. Vsi štirje z dopisovancem komunicirajo v **ekscesnem sociolektu**, ki pa zaradi njihovega drugačnega socialnega izvora **temelji na obrobnem**. Dekleta obiskujejo srednjo šolo upravne smeri usmerjenega izobraževanja, Robert pa srednjo šolo strojne smeri. Vsi štirje šolanje in druge dominantne vrednote izrazito zavračajo; tudi njihova časovna krivulja, kolikor je znana, vodi v smer obrobnih družbenih skupin. Skupaj z dopisovancem se uvrščajo v specifično subkulturo oboževalcev težkometalne glasbe.

Kultivirano skupino sestavljajo dopisovančeva mama (M), oče (O) in starejši brat (B). Niti mama niti oče ne izvirata iz okolja, kjer živita; mama ima višjo izobrazbo in v Ljubljano prihaja iz mesta v Prekmurju, oče ima visoko izobrazbo (doktorat) in prihaja iz mesta na Dolenjskem. Oba sta torej novinca tako v svojem geografskem kot socialnem okolju (prva generacija izobražencev), zaradi česar kaže njun sociolekt več značilnosti **kultiviranega** kot samozavestnega nadkultiviranega. Dopisovančev starejši brat je odraščal v Ljubljani in je kot pripadnik druge generacije izobražencev (sam v času pisanja obiskuje fakulteto) znatno bolj jezikovno samozavesten; poleg tega njegov jezik vsebuje prvine ekscesnega sociolekta svoje generacije, ki pa je v danem gradivu sorazmerno zabrisan, saj pet let mlajši brat sam že govori drugačno različico ekscesnega sociolekta.

Ker korpusa po velikosti nista povsem uravnotežena (kultiviranega sestavlja 10.840 besed, ekscesnega 14.588), bomo v kvantitativnih analizah operirali predvsem z odstotkovnimi vrednostmi.

2.2 Ortografija

Ortografiji obrobnege ekscesnega in kultiviranega sociolekta se v analiziranem gradivu po pričakovanjih precej razlikujeta. Medtem ko ortografija kultiviranega sociolekta sledi standardni normi z redkimi odstopanji, ki jih lahko pripišemo pomanjkljivemu poznavanju le-te (npr. pri postavljanju vejic), ekscesni to normo zavrača in jo skuša približevati glasovju govornega, lokalno obarvanega jezika. To je ena od teženj po ustvarjanju vtisa **govorjenosti** – podobne težnje bomo našli tudi drugod, npr. v skladnji in diskurzni semantiki. Nekaj teženj v oblikoglasju, pa tudi splošneje, je naslednjih:

- različna opuščanja ali spremembe samoglasnikov zaradi redukcije ali asimilacije:
 - opuščanje nenaglašene končnega *-o* v prislovih: *kolk, dobr, verjetn*; pri samostalnikih je ta pojav povezan s preходом iz srednjega v moški spol;
 - prehod deležniških končajev *-al/-el/-il* [au/eu/iu] v *-u* [u]: *prihajju, zgražu; uletu, hotu; zbudu, fuknu*;
 - pisava po vokalni redukciji, posebno samoglasnika *i*: *bli, prletela, prlezu, zanč*;
 - izpuščanje *i-* v predponi *iz-*: *zmišljevati, zgubiti, zgledati, zvedeti*;
 - prehajanje *-aj-* [aé] v *-ej-* [eé] ali kar *-i-*: *zdej, včeri, tuki, zjutri, neki; upimo*;
- različne poenostavitve (v *vrcu* < v vrtcu, *ker* < kter < kateri, *tok, kok* < tolk, kolk toliko, koliko) in spremembe (*klele; tazga; kva; misla/misnla* < mislila (proteični n) soglasniških sklopov zaradi glasovne soseščine, posebej po onemitvi vmesnih samoglasnikov;
 - vokalizacija začetnega pedsoglasniškega *v-* [w]: *ustati, ušeč*;
 - končnica *-om, -ov* namesto *-em, -ev* za *c, j, č, ž* in *š*: *metalcom, Bocom, Ficom, sendvičov*;
 - otrdevanje *-lj-* in *-nj-* [l', n'] ali prehod slednjega v *-jn-*: *bol, naklučje, spelal, najman, zastojn*;
 - specifični zapisi nekaterih besed, pogosto po lokalno ljubljanski izreki; *jest/jazt/jez* < *jaz*; *kva; lohk(a)* < *lahko*; *ubrnjen, ušterija; per* < *pir*; *mernih* < *mirnih*;
 - sklapljanje pogostih besednih zvez: *nevem, uredu, naprimer, sfulom*;
- Značilno je, da so vsa ta odstopanja popolnoma nesistematična in se uporabljajo različno pogosto (tudi pri istem piscu in v istem besedilu). Spodnja preglednica prikazuje (ne)dоследnost zapisa nekaterih zanimivejših besed:
 - *malo* (28), *mal* (13)
 - *rekel* (7), *reku* (4); *napisal* (8), *napisu* (2)
 - *tudi* (73), *tud* (26); *bila* (40), *bla* (3)
 - *zjutraj* (3), *zjutri* (4), *zutri* (1); *tukaj* (8), *tuki* (3),
 - *koliko* (4), *kolk* (1), *kok* (2); *toliko* (17), *tok* (4)

- *jaz* (75), *jest* (4), *jez* (1), *jazt* (1)
- v *redu* (6), *uredu* (2)

Ugotovitve in sklepi na osnovi gradiva so torej naslednji.

1. Odstopanja od pisne norme standardnega jezika v ekscesnem sociolektu so **nesistematična** (njihova norma je zelo ohlapna), kar lahko razumemo tudi kot izraz specifičnega vrednotnega sistema, ki zavrača urejenost, tipično za kultivirane sociolekte.

2. Nestandardna oblika skoraj v nobenem primeru ni številčno pogostejša od standardne, kar lahko interpretiramo kot izraz dejstva, da ekscesni sociolekt ne goji lastne norme, temveč se uporabniki zadovoljujejo s tem, da njihov jezik parazitira na standardnem jeziku in ga spodkopava. Posamezna odstopanja od standarda so očitno namerno uporabljena kot **stilem**.

3. Iz druge točke sledi naslednji sklep: kar je v izreki lahko zgolj **izraz obrobnega** (regionalna izreka), je v pisavi, katere standardne norme se pisci sicer zavedajo, namerno **zaznamovanje ekscesnega** (fonetična pisava).

2.3 Oblikoslovje

2.3.1 Obrobni ekscesni sociolekt

Nekaj bolj izstopajočih posebnosti:

1. Tipično je zaznamovanje **določnosti/nedoločnosti** pri samostalnikih – nedoločnosti z zaimkom *en* ter določnosti z zaimkom *ta*, navadno rabljenim kar predponsko na pridevnikih, ki so levi prilastki samostalnikov ali kar sami konverzni samostalniki:

Včeraj je bil tudi v hali *en* koncert, karta je bila na dan koncerta 3000.

Baje je T. roko potegnil u *en* stroj pa da ma ful zmaličeno, k da bi bla umetna.

Rekli so, da bodo preverili če sem čisto *taprava* čarovnica.

Mal počaká, moram pogledat mal k *tastari*, ker kaže en poskus.

Tamalega F. (R.) so zbili, tako, da je bil ves krvav po glavi.

2. **Nedoločnost števila** (približnost) zaznamuje prislov *ene*:

Takrat je tudi šlo *ene* 3 milijone samo za pijačo.

Zdaj so te že *ene* trikrat zajebal.

3. Redno najdemo **konverzije prislovnih zaimkov** v (sklonljive) pridevniške in slednjih v samostalniške (*s ko(li)kimi, večimi, dostimi*):

Npr. N. s *kokimi* je že hodila pa se je za vsakim jokala.

4. Pogosta je raba **mernega prislovnega zaimka** (*koliko, toliko*) **namesto nači-novnega** (kako, tako), kadar dejansko opisuje mero glagolskega dogodka oz. stanja:

Tok sem bila na koncu besna, da sem ga začela poditi iz žura.

Ampak ne morš si misliti *kok* mi gre na živce.

Ne da se povedat kok dobr.

5. Pri slovničnem številu je opaziti **izginjanje dvojine pri ženskem spolu**, zlasti pri deležniku in redko pri pomožniku; kot oblika pomožnika v prvi osebi dvojine se lahko uporablja *bove*:

K. in M. sta okoli treh ponoč *spizdle* k Marjaninem bratu domov spat.

Včeraj sva se s K. *zmenile*, da *bove šle* skupaj ven ...

Problem je zdaj koliko denarja *bove uspele* prišparati ...

6. Pri slovničnem spolu je opazno **prehajanje samostalnikov srednjega spola v moškega**:

Zdi se mi, da si mi sedaj poslal *dva zaporedna pisma* (nisem siguren).

Če bo *lep vreme* bom imela žur, če ne pa še ne vem.

7. V **zanikanem predmetu** se namesto roditelja uporablja tožilnik:

Nisem videl *njihov scenski nastop* (slišal pa tako nisem nič).

8. V spregatvi in sklanjatvi **nestandardne premene osnov ali nestandardne pripone**:

... spila sem kar precej pirov (*rečmo* kakšne 6–7) ...

Z N. sva šli ene 10 x okoli dvorane, da bi *najdle* enega redarja, ki ga N. pozna.

M. je imela prakso popoldan, zato ni mogla *pridet* kmalu ven.

Danes oz. včeraj smo bili v *Riotu* in se tam zajebavali.

2.3.2 Kultivirani sociolekt

V korpusu besedil v kultiviranem sociolektu so odstopanja od standardne slovnice zelo redka in so posledica nepoznavanja standardne norme, ne stilem.

1. Redko je zaznamovanje **določnosti in nedoločnosti** samostalniške zveze, ki je pogosto v ekscesnem:

No sedaj sem pa napisala že kar *en mali roman* ...

... smo tukaj doma sprešali grozdje in napolnili sod, pa še *3/4 tavelikega flaškona*.

2. Nestandardna je pisava **določne oblike pridevnika mali** v nedoločni samostalniški besedni zvezi (pojav nima ustreznice v gradivu iz ekscesnega sociolekta):

No sedaj sem pa napisala že kar *en mali roman* ...

T. divje študira, danes si je privoščil *mali predah* in šel smučat.

Mamica pripravlja *en mali paketič* za tebe, jaz pa ti ta čas napišem nekaj vrstic.

3. Občasno je uporabljen **merni prislovni zaimек (toliko) namesto načinovnega (tako)**, kadar dejansko opisuje mero glagolskega dogodka oz. stanja:

... sam sem bil v zadnjem času *toliko zaposlen*, da mi je vedno zmanjkalo časa za pismo.

... kaj so res *toliko zaguljeni* tam pri Vas ...

4. Na **hiperkorektnost** morda kaže redna raba naglasne oblike osebnega zaimka namesto naslonske ob predlogu, kadar bi bila običajnejša naslonska: v kultiviranem korpusu je dvanajstkrat rabljena zveza *na tebe* in le enkrat *nate* (v ekscesnem štirikrat *nate*, nikoli *na tebe*), dvakrat *za tebe* in enkrat *zate* (brez primera v ekscesnem korpusu). Zanimiva bi bila primerjava tega opažanja z govorno prakso v obeh sociolektih.

2.4 Besedišče

Kot je bilo pričakovati, je že na prvi pogled najopaznejša razlika med obema korpusoma na področju besedišča. Razlika je tako kvantitativna kot kvalitativna.

2.4.1 Kvantitativna analiza

1. Kultivirani sociolekt ima **širši razpon besedišča** kot obrobni ekscesni sociolekt. To je skladno s tezo, da so govorniki ekscesnega sociolekta osredotočeni zlasti na določena življenjska področja (povezana z njihovo dejavnostjo in s hedonizmom), pozornost govorcev kultiviranega pa je bolj razpršena, širša, usmerjena v celovitost okolja, ki jih obdaja.

- a. V kultiviranem korpusu (KK) je faktor ponavljanja le **5,29** (v povprečju se vsaka beseda le 5,29-krat ponovi, lahko v različnih oblikah).
- b. V obrobni ekscesnem korpusu (OEK) je bil faktor ponavljanja kar **7,88** (v povprečju se vsaka beseda 7,88-krat ponovi, lahko v različnih oblikah).

2. Podobno se izkaže pri ločeni obravnavi **raznolikosti glagolov in samostalnikov**. Pri tem je dodatna zanimivost ta, da so v primerjavi med korpusoma v OEK še prav posebno enolični glagoli.

- a. V KK je bil faktor ponavljanja za samostalnike **4,77**, za glagole pa **7,34** (samostalniki so 1,54-krat pestrejši kot glagoli).
- b. V OEK je faktor ponavljanja za samostalnike **5,09**, za glagole pa kar **8,31** (samostalniki so 1,63-krat pestrejši kot glagoli).

3. Kultivirani sociolekt je **bolj samostalniški** kot ekscesni. To bi kazalo, da so govorniki obrobne ekscesnega sociolekta sorazmerno bolj usmerjeni k dogajanju, doživljanju kot k objektom.

- a. V KK na vsak glagol pride **1,11** izraženega samostalnika oziroma samostalniškega zaimka. Samostalniške besede tvorijo 27,82 %, glagoli pa 25,11 % vseh besed.
- b. V OEK na vsak glagol pride **0,99** izraženega samostalnika oziroma samostalniškega zaimka. Samostalniške besede tvorijo 26,95 %, glagoli pa 27,17 % vseh besed.

4. Kultivirani sociolekt uporablja več **abstraktnih samostalnikov** na *-nje, -ost, -ota*. To kaže na tezo, da so govorniki ekscesnega sociolekta sorazmerno bolj usmerjeni h konkretnemu kot abstraktnemu doživljanju.

- a. V kultiviranem sociolektu jih je 77 ali 1,9 % vseh samostalnikov (5,29 % vseh različnih).
- b. V obrobno ekscesnem sociolektu jih je 46 ali 1,17 % vseh samostalnikov (4,01 % vseh različnih).

Na kvantitativno analizo pojavljanja posameznih pomenskih skupin besed se bomo oprli še spodaj, v poglavju o diskurzni semantiki, kjer nam bo tudi s količinskimi podatki pomagala podpreti nekatere teze o prevladujočih načinih obravnave stvarnosti v obeh sociolektih.

2.4.2 Kvalitativna analiza

2.4.1 Ekscesni sociolekt

2.4.1.1 Splošno obrobno besedišče

cajt, fajn, flaša, folk, foter, fotka, frej, fuč, furati, gnoj, gužva, kaselc, kelner, kišta, konduker, košta, kreten, laufat, lohka, lušen, luškan, merkati, pasati, pir, plac (platic), pokozlati, pošlatati, prec, prišparati, ratati, reskirati, sigurno, spokati se, špilati, špon, šponati, štacjon, štacuna, trola, ušterija, zaštihati, ziher, zlaufati, znesti, žicati

Zgoraj navedene besede tvorijo **1,14 %** vseh besed v korpusu (167 pojavitev).

2.4.1.2 Ekscesno besedišče

Splošno: *beda (beda od koncerta), (biti komu) bedno, basati (koga kaj), bruka, čuza, dobiti dvojko, dripec, đeket, fajt, flika, fora, frend, ful (s fulom, do fula), Hcorevec, hipuzl, kao, keš, klas, kriza, Laibach, lutati, našponan, odštekan, orto, plata, prirolati, rasta, razturiti, rolati, scena (pa te scene), sklofati se, smotan, sound, (ta)stari, šale (kaj so bile šale), štekati, špon(ati), šus, težek, težiti, the best, tip, too much (tu mač), totalno, uleteti, zahinaviti, zbiti, zbrcati, živa tuga, Bavarc, Lenin, Knafl* (214 pojavitev).

Splošno vulgarno: *dopizditi, drek (za en drek), fuk, fukati, fukniti (po tleh, iz postelje), hudič, jebati (v glavo, jebi ga, šola me jebe, meni se jebe), kot prasica, kot svinja, kurac (biti (za) en kurac, boli me kurac, gre mi na kurac, tisti kurci, kurc pa šola), kurba, kurbarija, napizditi, peder, pička, pizda (tam neki v 3 pizde), pizda-materina, pizdarija, pofukan (dnevi pofukano počasi minevajo, pada ta pofukan sneg), popizditi (da popizdiš, za popizdit), prasec, presran, razpizditi, rit, scanje, scat, sfukan, spizditi, sranje, srati (ga, s kom), svinjsko (zebsti), zafukan, zajebati (stvar, koga), zajebavati (se)* (114 pojavitev).

Hedonizem: *drogeraš, imeti ga v riti, lizati se (s kom), nabasan, nabutati se ga, napiti se ko budala, nasuti se ga, nategniti, natepavati, nažreti se ga kot prasica,*

(po)žreti, pribasati se ga, pribijati musko, rasturancija, totalka, zadet, zasrati (s kom), žur(irati) (100 pojavitev).

Zgoraj navedene besede tvorijo kar **2,98 %** vseh besed v korpusu (434 pojavitev).

2.4.1.3 Paradoksalno ožje kultivirano

doli, morda, naposled, sprva, poet ...

Tipično je, da se tovrstne besede rabijo ironično (parodična intertekstualnost):

Nimam ti več kaj napisat, razen to, da sije sonce, da je toplo, skratka je kar lepo (a nisem **poet!**).

2.4.2 Kultivirani sociolekt

Čeprav je tudi KK vsebuje znaten delež besed, ki ne spadajo v kulturni jezik (v kultivirani sociolekt pa), je tako besedišče večkrat izrecno zaznamovano z **narekovaji**. Narekovaji so v tem kontekstu diskurzivno sredstvo, ki opozarjajo na zavest o morebitni problematičnosti uporabljene besede, ki pa jo pisec vendarle želi uporabiti, ker tvori del intime med njim in dopisovalcem. Nelagodje seveda povzroča pisni način, ki zbuja negotovost o primernosti. Pri piscih ekscesnega sociolekta podobne zavesti o kaki problematičnosti ni zaslediti.

2.4.2.1 Splošno obrobno besedišče

avion, brezvezen, »cartlati«, dohtar, fajn, filati, flaša, flaškon, frizurca, fršlok, fruškati, gajba, gate, gužva, hajd, izprobat, kasetar, kibla, kompanion, korajžen, kravžlati, kufer, ljubavni roman, majster, malar, matrat, muzika, nastradati, odšpilati, pajska, paketič, pancar, pasati, pir, pornič, preštihati, prišparati, probati, rabiti (v pomenu potrebovati), »razpištoliti se«, rukzak, sflaširati, sigurno, »sklamfati«, šansa, šnicla, špricati, zabarikadirati, zastopiti, »zrihtati«, žiletka

Zgoraj navedene besede tvorijo **0,75 %** vseh besed v korpusu (81 pojavitev).

2.4.2.2 Ekscesno besedišče

Splošno: *»brusiti«* robnike, *cvikati*, *»engleski bez muke«*, *faca*, *folk*, *lutati*, *odbrenkati*, *»odšvasati«*, *odtrganec*, *pomorci* (lokalen izraz), *požurirati*, *priležnica*, *»razbacan«*, *razsajati* (v smislu potepati se), *shopping*, *»težiti«*, *tip*, *tojfl*, *»utrgati se«*, *žur* (31, 0,29 %).

Vulgarno: *»mudonja«*, *srati*, *sranje*, *zajeban* (7, 0,06 %).

Specifično: *»brojiti sitno«*, *čato*, *»dužnost«*, *đombarjenje*, *»generalno sredivanje prostorija«*, *gušter*, *»izlaz«*, *jebem jim sunce vojničko*, *kantina*, *kaplar*, *komandirati*, *obuka*, *»odlazar kuči«*, *PM*, *»posjeta«*, *postolje*, *postrojavanje*, *prekomanda*, *»redovno«*, *stara bajta*, *stara đomba*, *stara kost*, *»stari vojniki«*, *»jutranja vežba«*, *»vrlo dobro«* (31, 0,29 %).

Zgoraj navedene besede tvorijo le **0,64 %** vseh besed v korpusu (69 pojavitev). Posebnost tega besedišča je tudi njegova funkcionalnost. Zlasti starejša pisca besedišče z zgornjega seznama zelo očitno uporabljata z namenom solidarizacije – želita se približati sinu, ki trenutno živi v svetu, kakršnega opisuje vojaški sociolekt. Rabe takega izrazja v eksczesnem korpusu praktično ni zaslediti – njegovi govornici očitno ne priznavajo, da naslovnik njihovih besedil živi v drugačnem svetu in ga lahko vidijo edino kot pripadnika lastne skupine, kot govorca skupnega jezika. Omenjena solidarizacija gre celo tako daleč, da pisec O v primeru, ko želi sina potolažiti, ker mu ni uspelo dobiti dopusta, zapiše stavek:

Jebem jim sunce vojničko, kaj so res toliko zaguljeni tam pri Vas, da v vsem tem času ni po končani obuki in terenu ni bilo toliko časa, da bi te spustili enkrat domov.

Srbska kletvica bizarno izstopa iz piščevega lastnega jezika in ima zgolj to funkcijo, da sinu pokaže, koliko se pisec vživlja v njegovo (trenutno) situacijo. Isti pisec s podobnim namenom občasno uporablja tudi kak izraz iz eksczesnega sociolekta (npr. *cvikati*, *zatežiti*, *fršlok*), ki pa v njegovem besedilu učinkuje zelo nenavadno zaradi konteksta, včasih pa tudi zaradi zastarelosti izraza (izraz *cvikati* npr. ni v aktivnem besedišču dopisovalca – uporabljal se je v času mladosti pisca B). O tej funkcionalnosti bo več govora v poglavju o diskurzni semantiki.

2.4.2.3 Ožje kultivirano

bodriti, *čitati*, *čvrstost*, *debata*, *doli*, *hecati*, *kompletno* (za *preobleči*), *konverzacija*, *krasno*, *kreniti*, *morda*, *naraščaj*, *nepopisno*, *odet*, *podvizati se*, *pokončnost*, *prilika*, *primitivizem*, *soprog*, *specialno*, *srčece*, *stres*, *suhoparno*, *tamkajšnji*, *termin*, *ukor* (rabljen kot evfemizem), *vedrejši*, *vince*, *višava*, *vojašnica*, *zaprepaščen*, *zaužiti*

Zgoraj navedene besede tvorijo **0,28 %** vseh besed v korpusu (30 pojavitev). V kontekstu pisnega jezika je ločevanje besed kultiviranega sociolekta nekoliko težavno, saj gre za velik del besed, ki so sicer povsem običajne (nezaznamovane) v kultiviranem kontekstu. Izbrane so besede, ki bi se v eksczesnem jeziku lahko znašle le kot interferenca (pretežno slovnične besede) ali v ironični rabi (pretežno polnompomske besede).

2.4.3 Komentar

Tudi besedila, napisana v kultiviranem sociolektu, vsebujejo znaten delež besed, ki niso del kulturnega jezika (slovenska teorija zvrstnosti bi jih povečini imenovala »neknjižne pogovorne«). Te besede so specifične za intimni kontekst in ponazarjajo razliko med kulturnim jezikom in sproščenim kultiviranim sociolektom, ki se giblje že proti nadkultiviranemu. Občutek sproščenosti pri takih rabah sicer kalijo pogosto rabljeni narekovaji, s katerimi skušajo pisci blažiti nekultivirane prvine in jih narediti sprejemljivejše. Po drugi strani pa njihova navzočnost razkriva pravo naravo razlike med eksczesnim in kultiviranim sociolektom:

- delno je razlika v **količini in vrsti ekscesnega in obrobnega besedišča**, saj je ta delež v ekscesnem sociolektu znatno večji (4,12 % proti 1,42 %), besedišče pa je na splošno v ostrejšem nasprotju s kulturno normo;
- delno pa je razlika v **splošnem razponu** obeh sociolektov: medtem ko v ekscesnem korpusu obrobnost in ekscesno besedišče (poleg nevtralnega) močno prevladuje, je v kultiviranem sorazmerno enakomerno pomešano s specifično kultiviranim; rečemo lahko, da je razpon besedišča v kultiviranem sociolektu znatno širši (in bi bil v nadkultiviranem še širši, pomnožen s specifično nadkultiviranim besediščem).

2.5 Skladnja

Analiza je tezo o večji skladenjski zapletenosti kultiviranega sociolekta potrdila z naslednjimi kvantitativnimi razlikami:

1. pisci v kultiviranem sociolektu so dosledno uporabljali **več stavkov na poved** kot pisci v obrobnem ekscesnem sociolektu (povprečno 2,46 nasproti 2,21 pri ekscesnih);

2. pisci v kultiviranem sociolektu so uporabljali **več besed na poved** kot pisci v obrobnem ekscesnem sociolektu (povprečno 14,36 nasproti 11,45 pri ekscesnih);

3. pisci v kultiviranem sociolektu so uporabljali **več besed na stavek** kot pisci v obrobnem ekscesnem sociolektu (povprečno 5,85 nasproti 5,19 pri ekscesnih).

Pisci v ekscesnim jeziku so torej na splošno tvorili preprostejše in krajše povedi ter krajše stavke kot pisci v kultiviranem. Vse tri razlike so se izkazale za statistično pomembne (T-test pod 0,05). Čemu lahko pripišemo te razlike?

Prvi dejavnik je gotovo že omenjeni – govorci kultiviranega sociolekta so pogosteje v stiku s pisnimi žanri, zato jim je zapletenejša pisna skladnja dovolj blizu. Čeprav tudi obrobnost govorci te strukture poznajo, jih tvorijo z večjo težavo. To domnevo podpirajo okorne povedi, kot je na primer tale:

Vem da si mislil na nas, ki smo se tu veselo zajebavali, ti pa si gnil v tisti pizdariji, od koder te niso pustili tudi za 3 dni v Ljubljano, pogledat stare kolege in se malo zapiti z njimi kot si se prej. (K)

Izpostavimo pa lahko še en dejavnik, ki je bolj načrtno narave in ki se glede na siceršnje rezultate analize zdi najmanj enako pomemben. Čeprav primeri, kot je zgornji, kažejo na izkoriščanje možnosti pisnega načina, pisci ekscesnih besedil v glavnem vendarle dajejo izrazito prednost **govornosti**. Oglejmo si še en primer zapletenega stavka:

Celo noč smo se zajebavali, pili in plesali, tudi peli smo ob spremljavi kitare, ki jo je igral en iz Litije (Maki mogoče ga poznaš) ful mi je skoz težil povrh vsega me pa norec še ustriže, dobr da mi je Zajc spulu čop, tko da me zdaj vse boli zadaj. (K)

Kaotičnost (brezvezja, trenutni prehod v dramatični sedanjik sredi povedi) zlasti druge polovice povedi daje izrazito govoren vtis, tj. vtis nepripravljenega, sprotnega razvijanja teme. Kot smo opazili že pri ortografiji, ekscesni sociolekt pisnega načina ne sprejema kot zares svojega in si nenehno prizadeva ustvariti vtis govornjega. Pisci torej nihajo med (včasih okornim) opiranjem na možnosti pisnega jezika ter načelnim zavračanjem, celo spodkopavanjem le-tega kot tujega. Vedno znova izkoristijo priložnost, da izrazijo pripadnost govornemu načinu – s posnemanjem izreke, s posnemanjem preprostejše in ohlapnejše govorne skladnje, še posebej pa z značilno diskurzno semantiko.

2.6 Diskurzna semantika

Za konec smo prihranili še nekaj kvantitativnih in kvalitativnih podatkov, ki nam dajejo vpogled v diskurzno semantiko različnih sociolektov. Kot smo omenili v uvodu, različni sociolekti utelešajo različne poglede na svet; v tem poglavju bomo skušali dokazati nekaj temeljnih razlik.

2.6.1 Ekscesni sociolekt je bolj egocentričen od kultiviranega

Nekateri kvantitativni podatki kažejo na sorazmerno precej večjo osredotočenost OEK na prvo osebo (jaz, mi) in njeno neposredno okolico kot v KK. Če izločimo drugoosebne zaimke in glagolske oblike (te je smiselno izločiti, saj druga oseba, dopisovanec, za dopisovalce iz njegove družine čustveno znatno pomembnejši kot za prijatelje, zato razmerja izkrivljajo objektivno sliko⁵), je podoba taka:

- Med **osebnimi zaimki** je v OEK uporabljenih za 10,48 % več prve osebe kot v KK (58,47 % prvoosebni glede na 41,53 % tretjeosebni – v KK je to razmerje 47,99 % proti 52,01 %).
- Med **oblikami glagola biti** je v OEK uporabljene 3,75 % več prve osebe kot v KK (40,38 % prvoosebni glede na 59,62 % tretjeosebni – v KK je to razmerje 37,13 % proti 62,87 %).

Od kod ta razlika?

Menim – zlasti glede na druge statistične podatke, ki ji bomo navedli nižje – da te številke kažejo predvsem na značilni pogled na svet govorcev ekscesnega sociolekta. Ko rečemo, da je ta pogled **egocentričen**, s tem mislimo, da govorec v besedilu nenehno poudarja svojo perspektivo, ki je po eni strani **kolektivna** (mi), po drugi pa **individualna** (jaz). O pomembnosti kolektivne prve osebe priča tudi dejstvo, da je četrti najpogostejši samostalnik v ekscesnem korpusu *folk* (1,27 % vseh samostalnikov v korpusu) – beseda, ki se nanaša skoraj izključno na pripadnike lastne družbe in le izjemoma na ljudi na splošno; z njim govorec preprosto ločuje osebe, ki so zanj relevantne, od drugih. Relevantne osebe, ki s piscem tvorijo isto jezikovno skupnost, imajo skupne vednosti in vrednote; na te skupne vednosti in vrednote se tudi nenehno sklicujejo (znane eliptične fraze iz ekscesnega socio-

⁵ Med zaimki je v KK na primer kar 49,4 % drugoosebni proti 30,2 % v OEK.

lekta so »pa to«, »pa take fore« ipd., s katerimi govorec vedno znova nakaže, kako mu ni treba podrobno razlagati, kaj misli, saj sogovornik gotovo ve, kaj je »to« in kakšne so »take fore«):

Vedno sta mi govorila, kaj si bodo mislili sosedi, da hodiš ven, da si tako napravljena, slaba v šoli, da imaš fanta... **Saj poznaš kakšni so tastari.** (N)

Bilo je še kar, no – nevem no, tko, **saj veš** ne. (K)

Po teh vrednostih in vrednotah se tudi jasno ločijo od preostale družbe – družba jih ne razume in jih obsoja, oni pa njo:

No ob ene treh, štirih smo šli nazaj na grad, spili še nekaj vina, ko so se pa odprle gostilne pa spet naprej pit. **Kaj so si mislili kelnerji.** Ob 7h ful nabasani. (R)

Ob 6–7 zvečer smo kar poplegli po klopcah našega lepega parka, **folk se je pa zgrazhu.** (R)

Saj poznaš kakšni so tastari. Joj groza. Pa **sploh ne vem kaj sem tazga počela.** (N)

Seveda pa kolektivna prva oseba ni najpomembnejša; v njej si mora tudi individualni jaz vedno znova izboriti svoje osebno mesto, hkrati pa pogosto boleče doživlja lastne konflikte z njo:

V petek sem šla mal pogledat v park. Sem se kar smotan počutila, ker **me** že ene pol leta ni bilo tam, (no saj toliko časa še ni minilo, ampak **meni** se zdi to velik). Pa tudi pozimi nismo bili nič skupaj, pol pa zdej kar na enkrat spet **jaz** v parku. Grozno se počutim. Kot bi se silila. Mah, sploh ti ne znam razložiti kako se smotan počutim. Kaj si folk misli? Zihra - kaj pa ta tuki? Boli me kurac! (K)

Najbrž si boš mislu o **meni** to kar si misli folk iz Lenina. Da sem svinja in ne vem kaj še. No saj ni tako hudo, samo poznati **me** nihče več noče. Ko pridem v park je glih tako, kot da **me** sploh ne bi bilo. Stojim zraven ostalih, nihče **me** nič ne vpraša, kaj šele da bi **me** pogledu. Dost o tem. Se bodo že pomiril. (N)

Postalo je vse tako čudno, vsaj **zame**, vse bolj **mi** postaja vse tako tuje. Bajje tudi žura ne bomo imeli skupaj, za primer ti naj povem to in po tem sodeč sklepam: zadnjič enkrat je imel K. žur in je na žur povabil le nekaj folka, K., **jaz** in še eni ostali nismo bili povabljeni in **me** tudi kaj v zvezi s tem sploh ni ganilo, potem pa je teden za tem žur naredila N., povabila je samo K., **mene** in ostal folk iz Polja. Polno stvari sploh ne razumem ampak čist tko **meni** je za vse skupaj čisto vseeno. (D)

Občutek pripadnosti skupnim vednostim in vrednotam je pomemben dejavnik pri tvorbi govornih dejanj v ekscesnem sociolektu tudi zato, ker ta sociolekt daje iracionalnemu prednost pred racionalnim.

2.6.2 Ekscesni sociolekt izraziteje čustveno vrednoti

2.6.2.1 Ekscesni sociolekt se nagiba k skrajnemu vrednotenju

Večja iracionalnost ekscesnega sociolekta je opazna tudi v distribuciji vrednotenjskih besed. Vsak sociolekt specifično vrednoti svoje pojme, kar tvori praktični čut njegove družbene skupine; toda ekscesni sociolekti so pri tem izrazito ekspli-

citnejši. Dovolj zgovorna je že preprosta kvantitativna analiza nekaterih vrednotenjskih pridevnikov in prislovov.

	Ekscesni	Kultivirani
Zmerno pozitivne (<i>prijetno, lepo, dobro/bolje, fino, fajn</i>)	53 (0,36 %)	59 (0,54 %)
Zelo pozitivne (<i>špon, cool, super, zelo dobro, ful dobro, kva je dobro</i>)	26 (0,18 %)	6 (0,06 %)
Zmerno negativne (<i>grdo, hudo, slabo, smotano</i>)	16 (0,11 %)	13 (0,12 %)
Zelo negativne (<i>zanič, (za en) kurc, (za en) drek, sranje, gre na živce, gre na kurac, zoprno, brezvezno, tuga, hudič, zajeban, pofukan, zafukan, dolgčas</i>)	33 (0,23 %)	9 (0,08 %)
Odklonilno indiferentne (<i>mi je vseeno, boli me kurac, boli me rit</i>)	5 (0,03 %)	0 (0,00 %)
SKUPAJ	0,91 %	0,80 %

V tem izboru je na prvi pogled opazno, da **kultivirani sociolekt nekoliko prednjači pri zmernem vrednotenju, ekscesni pa močno pri skrajnem**, tam, kjer se odobravanje sprevača v iracionalno navdušenje, neodobravanje pa v gnus, zaničevanje ali jezo. Kultivirani sociolekt daje prednost emocionalni uravnoveženosti, ekscesni pretiravanju (eksces kot *prekoračenje normalnega, povprečnega v kaki stvari* – SSKJ).

2.6.2.2 Cenzura čustev v ekscesnem in kultiviranem sociolektu

A izražanje iracionalnih prvin v ekscesnem sociolektu nikakor ni povsem prosto in temelji na specifičnem vrednotnem sistemu. Ekscesni sociolekt opazovane skupine – pripadnikov težkometalne subkulture – **cenzurira izražanje čustev, ki veljajo za mehkužna** (veselje, žalost, sočutje), medtem ko jih kultivirani sociolekt spodbuja oziroma jim, kot kaže zgornja razpredelnica, daje prednost pred »grobimi« čustvi, kot so jeza, zaničevanje in gnus. Za primerjavo si oglejmo še naslednjo razpredelnico:

	Ekscesni	Kultivirani
izpeljanke iz žal (<i>žalosten, žalovati</i> – razen frazema <i>na žalost</i>)	0 (0,00 %)	7 (0,06 %)
izpeljanke iz vesel (<i>vesel, veselo, veseliti</i>)	4 (0,03 %)	14 (0,13 %)
besedne zveze s hudo (<i>biti hudo, v hudem</i>)	8 (0,05 %)	6 (0,06 %)

Čeprav se zdi v zgornji statistiki beseda *hudo* v ekscesnem sociolektu sorazmerno pogosta, ogled njene rabe pokaže drugačno sliko – v več primerih je ironizirana in zanikana:

Enkrat maja, junija te bodo po moje spustil domov. Nič **hudega** ne bi bilo, če bi te prej, a ne?

Najbrž si boš mislu o meni to kar si misli folk iz Lenina. Da sem svinja in ne vem kaj še. No saj ni tako **hudo**, samo poznati me nihče več noče.

Ti je pa res 10 dni bilo **hudo** brez pisma! Ti revež!

Prvi primer je v resnici evfemizem, ki pomeni nasprotno (*nič hudega ne bi bilo > super bi bilo!*); drugi primer je (ne posebno uspešno) zanikanje, da bi bila praktična izključenost iz družbe »tako huda« stvar. Tretji primer pa je že izrecna ironična zavrnitev »mehkužnega« čustva dopisovanca, ki se je v prejšnjem pismu potožil, da deset dni ni prejel nobene pošte.

Zelo opazna prvina, ki potrjuje tezo o cenzuriranju določenih »mehkužnih« čustev (predvsem žalosti), je zelo pogosta groba, celo vulgarna zavrnitev *lastnega* čustvovanja v ekscesnem korpusu:

No poleg tega sem imela še vrsto drugih težav, zaradi katerih sem bila tako potrta, nerazpoložena skratka bilo mi je tako, da bi kar umrla. **Dosti tudi o tem nakladanju.** Gremo naprej.

Kajti če bi kaj takega omenila fotru, bi me samo brcnil v glavo in nevem. Včeraj je namreč poskušal nekaj podobnega, vendar sem se še pravi čas umaknila. **Dovolj o tem.**

Ko pridem v park je glih tako, kot da me sploh ne bi bilo. Stojim zraven ostalih, nihče me nič ne vpraša, kaj šele da bi me pogledu. **Dost o tem.** Se bodo že pomiril.

Veš, če kaj zveš in poveš novico je še večje sranje. Najbolje je trpeti in biti tiho. **No dost jamranja.**

Imela sem (v šoli) samo eno grajo – matematiko... **Dost o šoli ker mi gre na KURAC.**

Težnja po cenzuriranju mehkužnosti v ekscesnem sociolektu je diametralno nasprotna težnji kultiviranega sociolekta, ki cenzurira vulgarnost in skrajnosti ter daje prednost zmernejšim čustvom.

2.6.2.3 Členki kot merilo iracionalnosti

V drugem besedilu (Skubic 1999) sem skušal dokazati, da je funkcija velikega dela členkov pretežno modalna – torej ne propozicijska, temveč namenjena *vrednotenju* propozicije. Izkaže se, da OEK izrazito vodi v deležu členkov v besedišču (členke, ki označujejo epistemično modalnost, bomo obravnavali v naslednjem podpoglavju). Členki *še, že, le, samo, kar, sploh, naj, res, vsaj, vsej, prav, ravno, okoli, okrog, približno, skoraj, pravzaprav, v bistvu, jebi ga, točno, komaj, pač, žal, na žalost, glih, posebej, posebno, zlasti* tvorijo **5,02 %** besedišča, v KK pa **3,85 %**; OEK vodi tudi pri veliki večini posameznih členkov, torej je razlika dokaj sistematična (KK nekoliko vodi le pri *že, le, komaj, pač, posebej, posebno, zlasti*). Večji delež členkov kaže na večjo navzočnost nezavedne vrednotenjske prvine v besedilu in s tem v pristopu k stvarnosti nasplah.

2.6.3 Ekscesni sociolekt je v sporočanju subjektivnejši od kultiviranega

Posebej si kaže ogledati tiste členke in nekatera druga jezikovna sredstva, ki zaznamujejo epistemično modalnost, torej izražajo govorčev odnos do verjetnosti, da je propozicija resnična. Tudi tu je namreč mogoče opaziti specifično težnjo ekscesnega sociolekta in jo interpretirati posebej.

		Ekscesni		Kultivirani	
Pogoj	pogojnik (<i>bi</i>)	100	0,69 %	58	0,54 %
Gotovost	<i>ziher, gotovo, sigurno, jasno, seveda</i>	21	0,14 %	12	0,11 %
Gotovo ne	<i>nikakor, niti slučajno, kje neki, sploh ne</i>	22	0,15 %	2	0,02 %
Verjetnost	<i>najbrž, verjetno</i>	21	0,14 %	13	0,12 %
Možnost	<i>mogoče, morda, možno</i>	28	0,19 %	15	0,14 %
Subjektivna sodba	<i>upam, po možnosti; po moje(m), mislim; ne vem; vem</i>	117	0,80 %	63	0,58 %
Pripisovanje drugemu	<i>kao, baje, naj bi, češ, menda</i>	25	0,17 %	6	0,06 %
VSOTA		334	2,29 %	169	1,56 %

V OEK je s pogojnikom, členkom ali enim od navedenih modalnih nadrejenih stavkov modalizirana **vsaka 4,68.**, v KK pa **vsaka 6,78. propozicija** (v namene te analize postavljena kot pomenska podstava enega stavka z eno osebno glagolsko obliko). Poleg tega je v OEK med glagoli, ki tvorijo več kot 0,1 % vseh glagolov, **6,06 % pojavitev modalnih** (vedeti, misliti, hoteti, upati, zdeti, izgledati), v KK pa **4,92 %** (upati, vedeti, misliti, želeti, hoteti, izgledati, zdeti).

Razlika ni zelo velika, vsekakor pa je dovolj opazna in dovolj sistematična, da zahteva interpretacijo. Zdi se, da so pisci kultiviranega sociolekta bolj nagnjeni k podajanju objektivnih informacij kot dejstev, medtem ko so pisci ekscesnega sociolekta bolj nagnjeni k temu, da izhajajo iz sebe in svojega videnja stvarnosti.

2.6.4 Ekscesni sociolekt daje prednost govornemu, kultivirani pisnemu

Statistično morda najbolj izrazita razlika med obema sociolektoma je pogostost jezikovnih sredstev, ki so sicer značilna za govorni način. Poleg že omenjenih parametrov je zelo izrazita razlika tudi v rabi t. i. diskurzni zaznamovalcev (*discourse markers*). Diskurzni zaznamovalci so pogosto uporabljan analitični termin iz analize diskurza, ki označuje »od zaporedja odvisne prvine, ki razmejujejo enote govora [...] razmejevalci (*brackets*) so sredstva, ki so hkrati kataforična in anaforična, najsi so v začetnem ali končnem položaju« (Schiffrin 1987: 31). Diskurzni zaznamovalci se na splošno veliko uporabljajo v govornem načinu; so namreč sredstvo, ki poslušalca usmerjajo skozi besedilo, ki ga mora obdelovati sproti, ko ga sliši. Poleg golega zaznamovanja meje med posameznimi informacijami (opustitev, vrnitev ...) tudi pritegujejo, preusmerjajo in preverjajo pozornost ter vnašajo različne subjektivne vidike (naveličanost teme ipd.). Besednovrstno so pestri, povečini so namreč členki, med njimi pa so tudi medmeti (*o, oh*) in nekateri glagoli (*veš, mislim*). V pisnem načinu na splošno niso potrebni, saj poteka obdelava besedila počasneje, nekatere njihove funkcije pa prevzemajo specifično pisne prvine (organizacija odstavkov, raba nekaterih ločil). Kljub temu pa so v OEK sorazmerno

številni: besede kot *no*, *saj* (nevezniški), *veš* (kot »veš?«), *a* (kot »a?«, tudi »a ne?«), *joj*, *veš* (za podajanje informacij), *aja*, *ja*, *mislim* (kot uvod v popravek ali dopolnitev povedanega), *hm*, *ma*, *mah*, *o*, *oh*, *dobro* (»no dobro ...«), *ajd(e)*, *ej*, *aha*, *evo*, *ha* tvorijo kar **1,14 %** vseh besed, v KK pa le v **0,41 %** (vodijo v vseh primerih razen *evo* in *ha*). V OEK je vsaka **87,9.** beseda diskurzni zaznamovalec, v kultiviranem pa le vsaka **246,4.** beseda.

Na govornost OEK kaže še več znakov. V njem je sorazmerno pogosta vzklična struktura; tako je med vsemi končnimi ločili kar **6,26 % klicajev**, v KK le **3,21 %**.

2.7 Povzetek

Analiza diskurzne semantike obeh korpusov, zlasti z navezavo na ugotovitve analize ortografije in besedišča, nam omogoča narediti nekaj sklepov o splošnih značilnostih vrednotnega sistema, na katerem temeljita oba sociolekta. Kot kaže, je mogoče tudi s statistično analizo formalnih prvin besedil ponazoriti, kako razlike med sociolektoma temeljijo na dveh koherentnih sistemih načel, na dveh pristopih k interpretaciji stvarnosti in k družbenemu samoumeščanju.

- Ekscesni sociolekt daje več poudarka znotrajkupinski **solidarnosti** (sklicevanje na iste vednosti in vrednote), kultivirani pa **individualni racionalnosti**.
- Ekscesni sociolekt na različne načine izraža **odpor do vrednot dominantne kulture**:
 - njeni **objektivnosti** zoperstavlja emocionalnost, doživljajskost, subjektivnost;
 - njeni **uravnoteženosti** zoperstavlja skrajnost (v vrednotenju, v hedonizmu);
 - njeni **emocionalni zmernosti**, blagosti zoperstavlja trdost, vulgarnost, ironijo;
 - njeni **urejeni, dokumentaristični pisnosti** zoperstavlja lastno govornost, spontanost.

Literatura

- Mihail M. BAHTIN, 1982: *Teorija romana*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Basil BERNSTEIN, 1971: *Class, Codes and Control (Volume 1: Theoretical Studies towards a Sociology of Language)*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Pierre BOURDIEU, 1992 [1989]: *Što znači govoriti: ekonomija jezičnih razmjena*. Zagreb: Naprijed.
- Jožica GUZEJ, 1989: Vpliv migracij na jezik in govor posameznika. *Jezik in slovstvo* 35/3. 52–57.
- M. A. K. HALLIDAY, 1978: *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- John HONEY, 1997: *Language is Power. The Story of Standard English and its Enemies*. London: Faber and Faber.
- Ivan IVAS, 1988: *Ideologija u govoru*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

- William LABOV 1978 [1972]: *Sociolinguistic Patterns*. Blackwell: Oxford.
- Lesley MILROY, James MILROY, 1992: Social Network and Social Class: Toward an Integrated Sociolinguistic Model. *Language and Society* 21. 1–26.
- Mirjana NASTRAN ULE, 2000: *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Martina OROŽEN, 1960: Nekaj zanimivosti iz jezika rudarjev. *Jezik in slovstvo* 5/7. 219–222.
- Breda POGORELEC, 1982: Ob osnutku pravil slovenskega pravopisa. *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi slovenski pravopis*: Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 59–71.
- Deborah SCHIFFRIN, 1987: *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Andrej SKUBIC, 1999: Ogléd kohezijske vloge slovenskega člénka. *Slavistična revija* 47/2. 211–238.
- Andrej SKUBIC, 2003a: Jezikovna zvrstnost in sociolekti: Odziv na rešitve v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Andrej SKUBIC, 2003b: Standardni jezik in sociolekti v slovenski zgodovini in sedanjosti. *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa / Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*. Ur. S. Gajda, A. Vidovič Muha. Opole: Institut Filologii Polskiej, Ljubljana: Filozofska fakulteta. 59–86.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: Ob pravopisni debati. *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi slovenski pravopis*: Ljubljana: Filozofska fakulteta. 82–120.
- Božo VODUŠEK, 1933: Za preureditev nazora o jeziku. *Krog (zbornik umetnosti in razprav)*. 66–76.
- Božo VODUŠEK, 1951: O Slovenskem pravopisu in o jezikovnih načelih. *Slovenski poročevalec*. 141–150.
- Valentin Nikolajevič VOLOŠINOV, Mihail M. BAHTIN, 1973 [1929]: *Marxism and the Philosophy of Language*. New York, London: Seminar Press.
- Walt WOLFRAM, 1997: Dialect in Society. *The Handbook of Sociolinguistics*. Ur. F. Coulmas. Oxford, Malden: Blackwell. 107–126.